

RAAP-NOTITIE 4677

Plangebied Smidte te Terwispel

Gemeente Opsterland

Archeologisch vooronderzoek: een bureau- en inventariserend veldonderzoek

Archeologisch Adviesbureau

4000 voor Chr.

3750 voor Chr.

2200 voor Chr.

700 voor Chr.

150 na Chr.

320 na Chr.

250 na Chr.

1650 na Chr.

Colofon

Opdrachtgever: BügelHajema Adviseurs

Titel: Plangebied Smidte te Terwispel, gemeente Opsterland; archeologisch voor-
onderzoek: een bureau- en inventariserend veldonderzoek

Status: eindversie

Datum: 19 december 2013

Auteur: *drs. M.E. van Kruining*

Projectcode: OPSM

Bestandsnaam: NO4677_OPSPM.doc

Projectleider: drs. M.E. van Kruining

Projectmedewerkers: D. van den Berg & drs. K. Anderson

ARCHIS-vondstmeldingsnummers: niet van toepassing

ARCHIS-waarnemingsnummers: niet van toepassing

ARCHIS-onderzoeksmeldingsnummer: 59234

Autorisatie: drs. J.Y. Huis in 't Veld

Bevoegde overheid: gemeente Opsterland

ISSN: 0925-6369

RAAP Archeologisch Adviesbureau B.V.

Leeuwenveldseweg 5b

telefoon: 0294-491 500

1382 LV Weesp

telefax: 0294-491 519

Postbus 5069

E-mail: raap@raap.nl

1380 GB Weesp

© RAAP Archeologisch Adviesbureau B.V., 2013

RAAP Archeologisch Adviesbureau B.V. aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit het gebruik van de resultaten van dit onderzoek of de toepassing van de adviezen.

1 Inleiding

1.1 Administratieve gegevens

- *type onderzoek*: een bureau- en inventariserend veldonderzoek
- *bevoegde overheid*: gemeente Opsterland
- *onderzoekskader*: herinrichtingsplannen
- *datum veldonderzoek*: 19 november 2013
- *locatie*:
 - *naam*: plangebied Smidte
 - *plaats*: Terwispe
 - *gemeente*: Opsterland
 - *provincie*: Fryslân
 - *oppervlakte plangebied*: circa 0,5 hectare
 - *kaartblad topografische kaart Nederland, schaal 1:25.000*: 11D
 - *centrumcoördinaten (X/Y)*: 199411/559451
- *afbakening onderzoekszone*: straal van 700 m rondom het plangebied
- *ARCHIS-vondstmeldingsnummer(s)*: niet van toepassing
- *ARCHIS-waarnemingsnummer(s)*: niet van toepassing
- *ARCHIS-onderzoeksmeldingsnummer*: 59234
- *documentatie*: de documentatie van het project wordt bij RAAP bewaard onder de projectcode OPSM en wordt met eventuele vondsten binnen een termijn van twee jaar overgedragen aan het Noordelijk Archeologisch Depot te Nuis.

1.2 Aanleiding en doelstelling

In het plangebied zijn ten behoeve van de herinrichtingsplannen in Terwispe bodemingrepen gepland (zie § 2.5 voor een uitgebreide beschrijving) die mogelijk bedreigend zijn voor eventuele archeologische resten. Op basis van de richtlijnen van de FAMKE (Friese Archeologische Monumenten Kaart Extra; <http://www.fryslan.nl/famke>) is daarom een bureau- en inventariserend veldonderzoek uitgevoerd. De doelstelling van het onderzoek is het vaststellen van de archeologische waarde van het terrein. Hiertoe is inzicht in de bodemopbouw en de gaafheid ervan van belang.

1.3 Onderzoeksvragen

1. Zijn de archeologisch relevante niveaus intact?
2. Heeft dat gevolgen voor de archeologische verwachting?
3. Zijn er aanwijzingen voor (grotere) archeologische nederzettingen?
4. Is archeologisch vervolgonderzoek noodzakelijk?

1.4 Randvoorwaarden

Het onderzoek is uitgevoerd volgens de normen van de archeologische beroepsgroep (zie artikel 24 van het Besluit archeologische monumentenzorg). De Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA), beheerd door de Stichting Infrastructuur Kwaliteitsborging Bodembeheer (SIKB; <http://www.sikb.nl>), geldt in de praktijk als richtlijn. RAAP beschikt over een opgravingsvergunning, verleend door de Minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. Zie tabel 1 voor de dateringen van de in deze notitie genoemde archeologische perioden.

Archeologische perioden			
Tijdperk		Datering	
Nieuwste tijd (=Nieuwe tijd C)			
Nieuwe tijd	B	1795	
	A	1650	
Middeleeuwen	Laat	1500	
	Vol	1250	
	Vroeg	Ottoons	1050
		Karolingisch	900
		Merovingisch laat	725
		Merovingisch vroeg	525
Romeinse tijd	Laat	450	
	Midden	270	
	Vroeg	70 na Chr.	
Prehistorie	IJzertijd	Laat	15 voor Chr.
		Midden	250
		Vroeg	500
	Bronstijd	Laat	800
		Midden	1100
		Vroeg	1800
	Neolithicum (Nieuwe Steentijd)	Laat	2000
		Midden	2850
		Vroeg	4200
	Mesolithicum (Midden Steentijd)	Laat	4900/5300
		Midden	6450
		Vroeg	8640
Paleolithicum (Oude Steentijd)	Laat	9700	
	Jong B	12.500	
	Jong A	16.000	
	Midden	35.000	
	Oud	250.000	

Tabel 1. Archeologische tijdschaal.

2 Bureauonderzoek

2.1 Methode

Het bureauonderzoek dient om een gespecificeerde archeologische verwachting op te stellen. Hiervoor worden verschillende bronnen gebuikt (zie literatuurlijst).

2.2 Geomorfologie en bodem

- *bodem ontleend aan het ARChEologisch Informatie Systeem (ARCHIS2):* moerige podzolgronden met humushoudend dekzand en moerige tussenlaag (code zWp).
- *geomorfologie volgens geomorfologische kaart/ontleend aan ARCHIS:* bebouwing en dekzandvlakte (code 2M13).

2.3 Archeologische gegevens

- *bekende archeologische vindplaatsen:* volgens ARCHIS2 bevindt zich in een straal van 700 m rond het plangebied één waarneming en is eenmaal eerder archeologisch onderzoek uitgevoerd (tabellen 2 en 3). Verder zijn er geen AMK-terreinen of vondstmeldingen binnen deze straal.

Waarnemingsnr.	complextype	datering	opmerking
40022	tufstenen kerk Terwispe	Volle-Late Middeleeuwen	700 m van het plangebied

Tabel 2. Overzicht van de bekende archeologische vindplaatsen in en rond het plangebied.

- *eerder uitgevoerd onderzoek in de omgeving volgens ARCHIS2:* zie tabel 2

Meldingsnr.	resultaat/advies
36906	Booronderzoek: de bodemopbouw bestaat uit een bouwvoor/verstoorde laag op veen op dekzand. In vijf boringen is een podzolbodem aangetroffen. In de megaboringen die hier zijn gezet, zijn geen archeologische indicatoren aangetroffen. Er wordt geen archeologisch vervolgonderzoek aanbevolen.

Tabel 3. Overzicht van eerder archeologisch onderzoek in en rond het plangebied.

2.4 Historische situatie

Voor het onderzoek naar de historische situatie is gebruikgemaakt van de Kadastrale Minuut uit het begin van de 19e eeuw (<http://watwaswaar.nl>) en diverse andere historische kaarten.

- *historisch gebruik:* op de kaart van Schotanus à Sterringa (Schotanus à Sterringa, 1718) staat geen bebouwing weergegeven in het plangebied. In plaats daarvan staat er een opmerking: "tuschen de wegen vergraven." Volgens de kaart van Huguenin uit 1819-1829 (Schroor, 2005) is het in gebruik als akkerland of weiland. Ook op de kaart van Eekhoff (1849-1859) is het

plangebied onbebouwd. Op de Kadastrale Minuut uit het begin van de 19e eeuw zijn de percelen in gebruik als hooiland. De eerste bebouwing en de ijsbaan en sportcomplex worden in de 20e eeuw aangelegd.

- *consequentie voor de archeologie (verwachting, verstoringen, resten van historische bebouwing)*: de top van de oorspronkelijke laagopeenvolging zou door landbouwactiviteiten of door vergravingen zoals op de kaart van Schotanus staat vermeld, verstoord kunnen zijn. In welke mate de laagopeenvolging is verstoord, is niet bekend.

2.5 Huidige en toekomstige situatie

- *huidig gebruik*: het plangebied is in gebruik als weiland/ ijsbaan. Het zuidelijke deel is deels bestraat en zijn een plantsoentje en fietsenstalling aanwezig. In de zuidoostelijke hoek staat bebouwing.
- *toekomstig gebruik*: de bestaande infrastructuur wordt aangepast (nieuwe riolering, nieuw plein, etc.).
- *consequentie voor de archeologie (verstoring, methodiek veldonderzoek)*: in ieder geval zal de top van de oorspronkelijke laagopeenvolging worden verstoord. Hoe diep de verstoringen zullen reiken, is niet bekend.

2.6 Gespecificeerde archeologische verwachting/advies

- *gespecificeerde archeologische verwachting*: op basis van de bodemkaart (moerige podzolgronden) is mogelijk een dunne veenlaag aanwezig die het dekzand afdekt. Mocht deze laag aanwezig zijn, dan is het archeologisch relevante niveau voor de periode IJzertijd t/m Nieuwe tijd de top van deze veenlaag. Mocht de (top van de) veenlaag niet aanwezig zijn, dan is de top van het dekzand het relevante niveau voor alle perioden (Steentijd t/m Nieuwe tijd). Hierin kunnen archeologische resten aanwezig zijn, met name ter plekke van eventueel aanwezige dekzandkoppen. Als er archeologische resten in de top van het dekzand aanwezig zijn, dan kunnen zij, indien afgedekt voor de veenlaag, goed bewaard zijn gebleven. Op basis van de resultaten van het bureauonderzoek geldt voor het plangebied een middelhoge tot hoge archeologische verwachting voor vindplaatsen uit de periode Steentijd t/m Nieuwe tijd.
- *archeologische advies*: volgens de FAMKE is voor de periode Steentijd-Bronstijd een karterend onderzoek 1 nodig (12 boringen per ha, met een minimum van 12 boringen per plan). Voor de periode IJzertijd - Middeleeuwen is een karterend onderzoek 3 nodig (historisch en karterend onderzoek).

3 Veldonderzoek

3.1 Methode

- *positie boringen*: regelmatig verspreid over het plangebied
- *gebruikt boormateriaal*: gutsboor (diameter 3 cm)
- *totaal aantal boringen*: 12
- *minimaal geboorde diepte*: 1,0 m -Mv
- *maximaal geboorde diepte*: 1,80 m -Mv
- *boorbeschrijvingen*: lithologisch conform NEN 5104 (Nederlands Normalisatie-instituut, 1989). De uitgebreide boorbeschrijvingen (inclusief lithologisch profiel) zijn opgenomen in bijlage 1.
- *X-/Y-coördinaten boringen gemeten met*: meetlinten
- *Z-coördinaten boringen*: bepaald op basis van AHN2 (<http://ahn.geodan.nl/ahn/>)

3.2 Resultaten

Geologie en bodem

- *beschrijving laagopvolging (lithologisch) en interpretatie (lithogenetisch)*: de toplaag bestaat in twee boringen uit opgebrachte grond: bruingrijs of lichtgrijs matig fijn, zwak siltig, zwak humeus zand (boringen 8 en 9). De toplaag in de overige boringen en onder de opgebrachte grond in de boringen 8 en 9 bestaat uit een 0,3 tot 1,10 m dikke bouwvoor/verstoorde laag: (donker-)bruingrijs, zwak siltig, matig fijn, matig humeus zand met zandbrokken en soms veenbrokken. Onder het pakket opgebrachte grond/bouwvoor/verstoorde laag bevindt zich een 0,30 tot 0,90 m dik veenpakket. In de meeste boringen bestaat het veenpakket uit bosveen (donkerbruin, mineraalarm). In boring 3 bevindt zich mosveen met wollegras op het bosveen en in de boringen 1 en 4 bestaat de bovenste laag van het veen uit veraard veen (donkerbruin, zwak zandig veen). In de boringen 5, 10 en 11 is geen veen aangetroffen. Hier is de bodem verstoord tot op het onderliggen de dekzand. Onder het veen of onder de verstoring is dekzand aanwezig (geel tot grijsgeel, zwak siltig, soms met plantenwortels). De top van het dekzand bevindt zich op een diepte variërend van 0,55 tot 1,30 m -Mv (1,20 tot 2,13 m -NAP). Het dekzand ligt het laagst in het noorden van het plangebied (boringen 1, 2 en 3; 1,95 m tot 2,3 m -NAP). Het dekzand vertoont microreliëf. Er is echter geen sprake van dekzandkopjes. In de top van het dekzand heeft geen bodemvorming plaatsgevonden.

Archeologie

In geen van de boringen zijn archeologische indicatoren aangetroffen. Aanwijzingen voor (grotere) archeologische nederzettingen ontbreken.

4 Conclusies en aanbevelingen

4.1 Conclusies

In deze paragraaf worden de conclusies gegeven in de vorm van de antwoorden op de specifieke onderzoeksvragen (zie § 1.3).

1. *Zijn de archeologisch relevante niveaus intact?*

De laagopeenvolging in het plangebied bestaat uit een ophogingslaag/bouwvoor/verstoorde laag op een veenpakket, op dekzand. De top van het veen is verstoord of niet aanwezig. Het tweede archeologisch relevante niveau betreft de top van het dekzand. In het plangebied zijn geen dekzandkoppen aanwezig en er heeft zich geen bodem gevormd in het dekzand.

2. *Heeft dat gevolgen voor de archeologische verwachting?*

Vanwege de verstoring van de top van het veen en het ontbreken van archeologische indicatoren in dit niveau kan de archeologische verwachting voor vindplaatsen uit de periode IJzertijd t/m Nieuwe tijd naar beneden worden bijgesteld tot laag. Het archeologisch relevante niveau voor vindplaatsen uit de Steentijd t/m Bronstijd is mogelijk nog wel intact. In het dekzand zijn echter geen dekzandkopjes aangetroffen en er heeft zich, vermoedelijk door de natte omstandigheden in het plangebied, geen bodem in het dekzand gevormd. Het ontbreken van dekzandkopjes en bodemvorming duidt er op dat het plangebied geen aantrekkelijke locatie was voor bewoning. De archeologische verwachting voor de periode Steentijd t/m Bronstijd kan daarom ook worden bijgesteld naar een lage archeologische verwachting.

3. *Zijn er aanwijzingen voor (grotere) archeologische nederzettingen?*

Het onderzoek heeft geen aanwijzingen opgeleverd voor de aanwezigheid van een archeologische nederzetting in het plangebied.

4. *Is archeologisch vervolgonderzoek noodzakelijk?*

Zie § 4.2.

4.2 Aanbevelingen

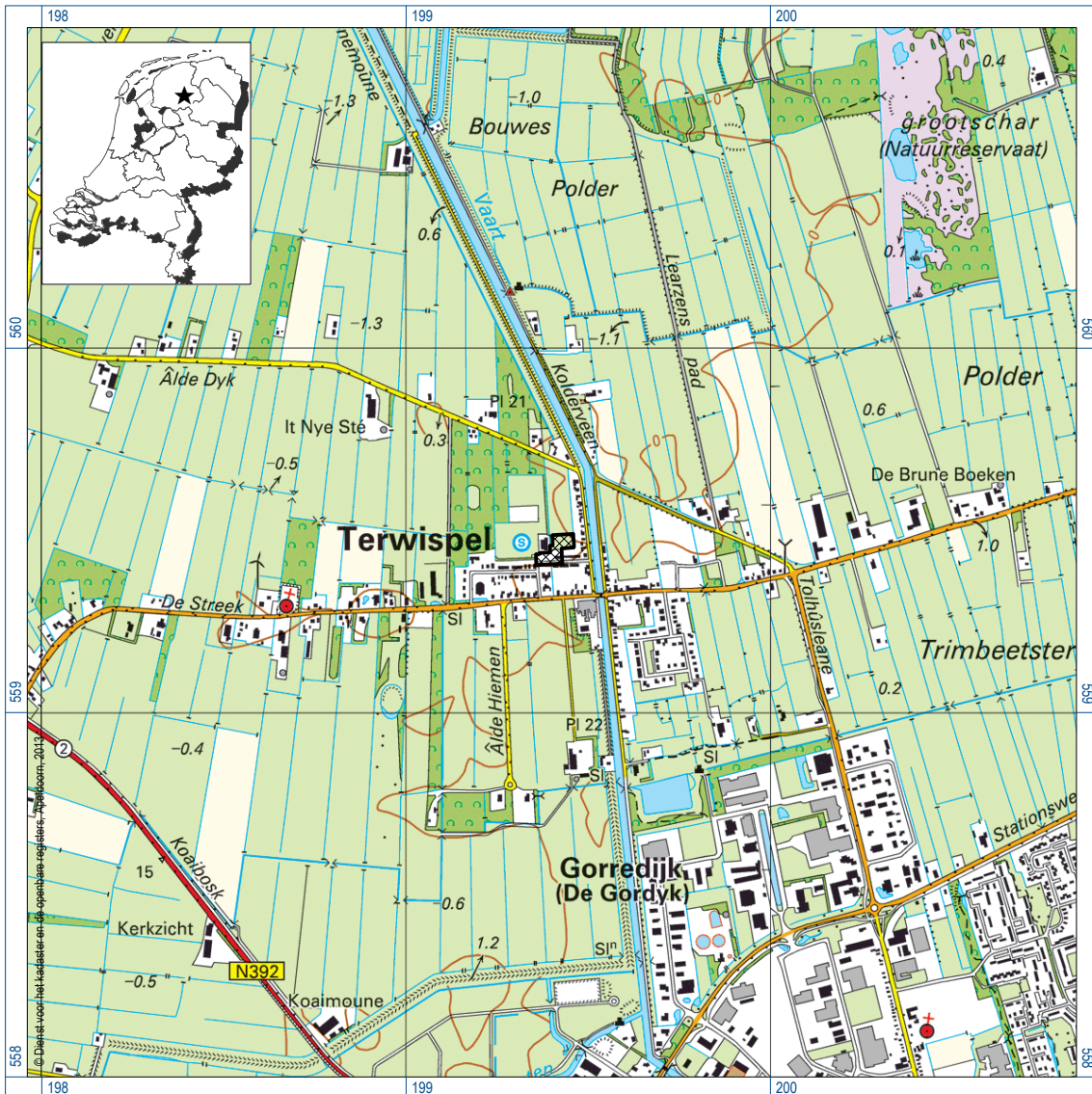
De resultaten van het onderzoek geven geen aanleiding om archeologisch maatregelen (planaanpassing, vervolgonderzoek, etc.) aan te bevelen. Vanuit archeologisch oogpunt bestaat er geen bezwaar tegen het uitvoeren van de geplande bodemingrepen in het plangebied. Wanneer bij de werkzaamheden toch archeologische resten worden aangetroffen, moet hiervan direct melding gemaakt worden bij de bevoegde overheid (gemeente Opsterland: de heer A. Idzerda, contactpersoon gemeente; tel.: 0512-386280).

Literatuur

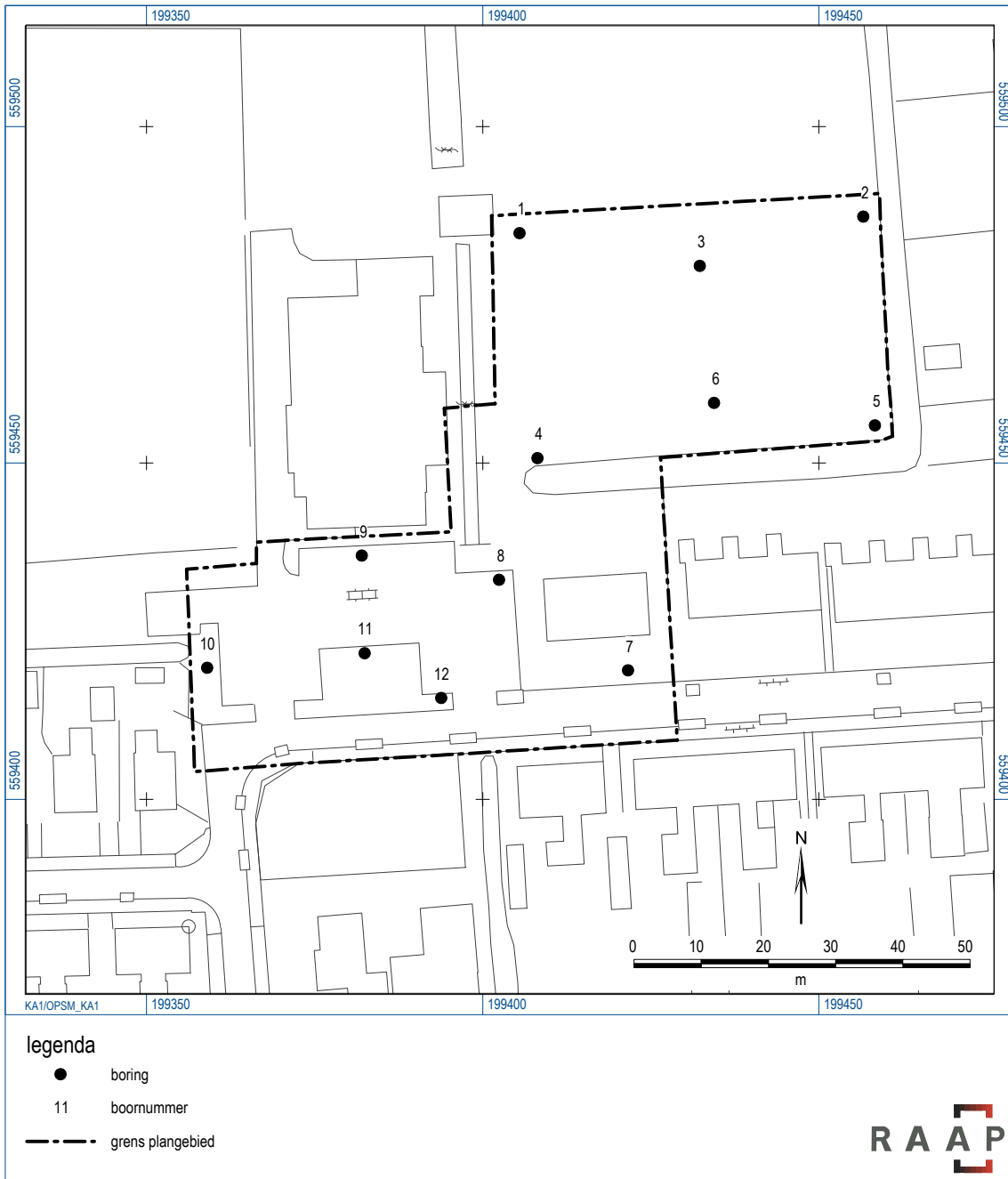
- Eekhoff, W.**, 1859. *Nieuwe atlas van de provincie Friesland*. Leeuwarden.
- Deeben, J.H.C. (red.)**, 2008. De Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden (IKAW), derde generatie. *Rapportage Archeologische Monumentenzorg* 155. Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Amersfoort (info: www.cultureelerfgoed.nl).
- Kuiper, M (auteur) & R. Kersbergen (samenst.)**, 2006. *Atlas van topografische kaarten Nederland 1955-1965*. Landsmeer.
- Nederlands Normalisatie-instituut**, 1989. *Nederlandse Norm NEN 5104, Classificatie van onverharde grondmonsters*. Nederlands Normalisatie-instituut, Delft.
- Schotanus à Sterringa, B.**, 1718. *Uitbeelding der Heerlijkheit Friesland; zoo in 't algemeen als in haare XXX bijzondere Grietenijen*. François Halma, Ljouwert (Facsimile-uitgave 1979).
- Versfelt, H.J. & M. Schoor**, 2005. *De Atlas van Huguenin. Militair-topografische kaarten van Noord-Nederland 1819-1829*. Heveskes Uitgevers, Groningen.
- Wolters-Noordhoff Atlasproducties, 1990**. *Grote Historische Atlas van Nederland, schaal 1:50.000; Deel 2: Noord-Nederland 1851-1855*. Wolters-Noordhoff Atlasproducties, Groningen.

Overzicht van figuren, tabellen en bijlagen

- Figuur 1.** Ligging van het plangebied (gearceerd); inzet: ligging in Nederland (ster).
- Figuur 2.** Boorpuntenkaart.
- Tabel 1.** Archeologische tijdschaal.
- Tabel 2.** Overzicht van de bekende archeologische vindplaatsen in en rond het plangebied.
- Tabel 3.** Overzicht van eerder archeologisch onderzoek in en rond het plangebied.
- Bijlage 1.** Boorbeschrijvingen (inclusief lithologisch profiel).

Figuur 1. Ligging plangebied (gearceerd); inzet: ligging in Nederland (ster).

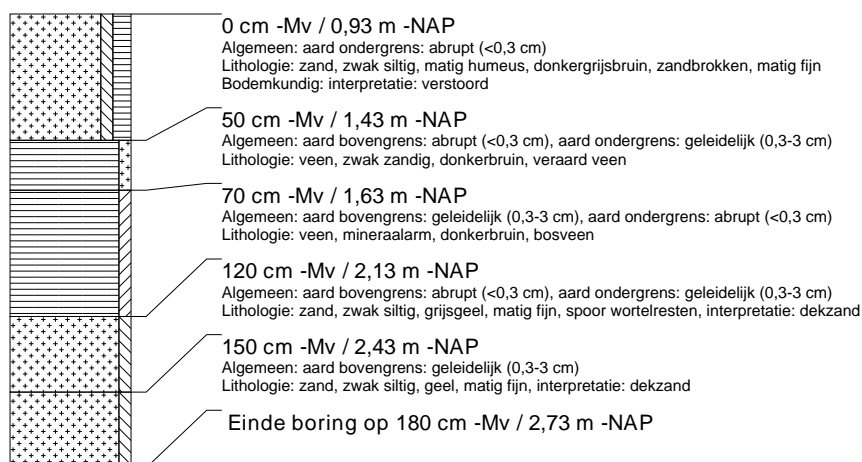

Figuur 2. Boorpuntenkaart.

Bijlage 1: Boorbeschrijvingen (inclusief lithologisch profiel)

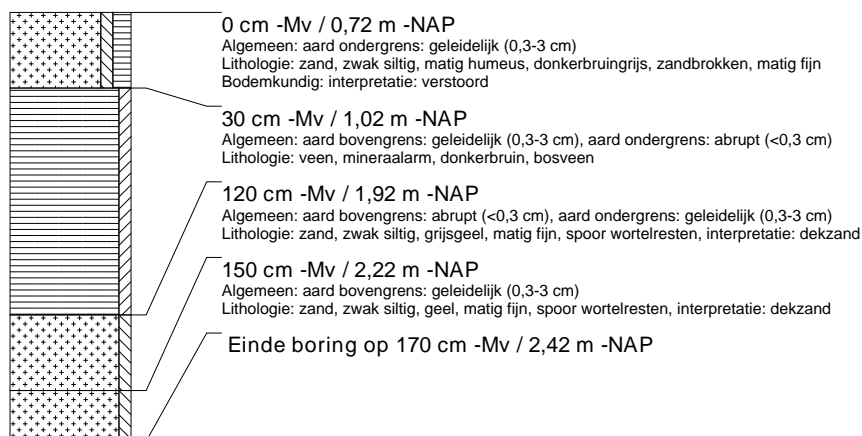
boring: OPSM-1

beschrijver: MK/DB, datum: 19-11-2013, X: 199.405, Y: 559.484, hoogte: -0,93, referentievlak: Normaal Amsterdams Peil, methode hoogtebepaling: AHN bestand, boortype: zandguts-2 cm, doel boring: archeologie - verkenning, provincie: Fryslân, gemeente: Opsterland, plaatsnaam: Terwispel, opdrachtgever: Gemeente Opsterland, uitvoerder: RAAP Noord

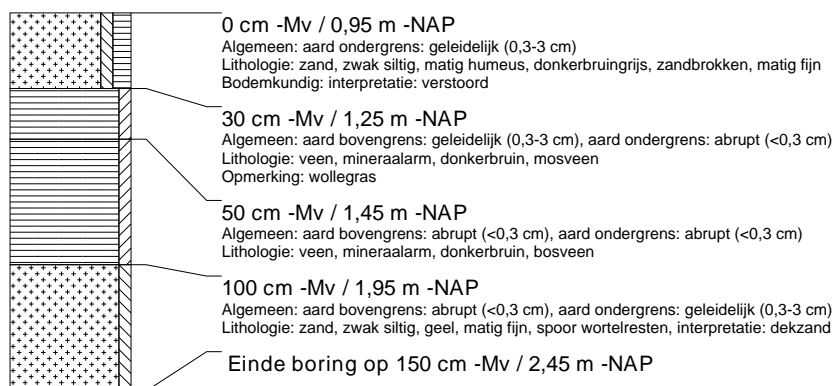
boring: OPSM-2

beschrijver: MK/DB, datum: 19-11-2013, X: 199.457, Y: 559.487, hoogte: -0,72, referentievlak: Normaal Amsterdams Peil, methode hoogtebepaling: AHN bestand, boortype: zandguts-2 cm, doel boring: archeologie - verkenning, provincie: Fryslân, gemeente: Opsterland, plaatsnaam: Terwispel, opdrachtgever: Gemeente Opsterland, uitvoerder: RAAP Noord

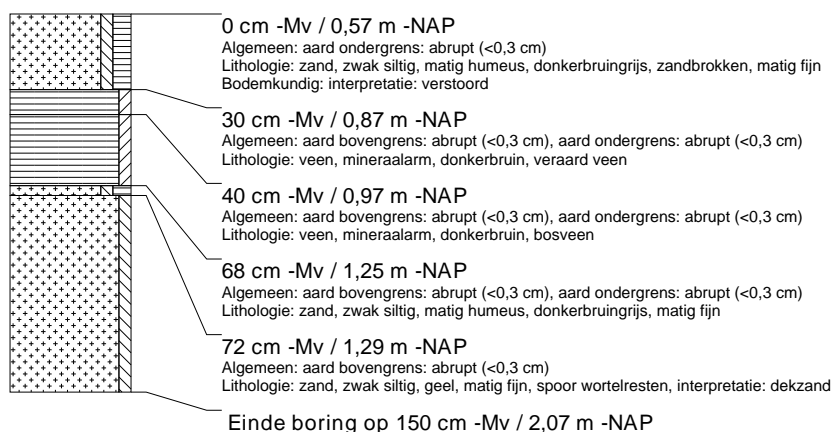
boring: OPSM-3

beschrijver: MK/DB, datum: 19-11-2013, X: 199.432, Y: 559.479, hoogte: -0,95, referentievlak: Normaal Amsterdams Peil, methode hoogtebepaling: AHN bestand, boortype: zandguts-2 cm, doel boring: archeologie - verkenning, provincie: Fryslân, gemeente: Opsterland, plaatsnaam: Terwispel, opdrachtgever: Gemeente Opsterland, uitvoerder: RAAP Noord

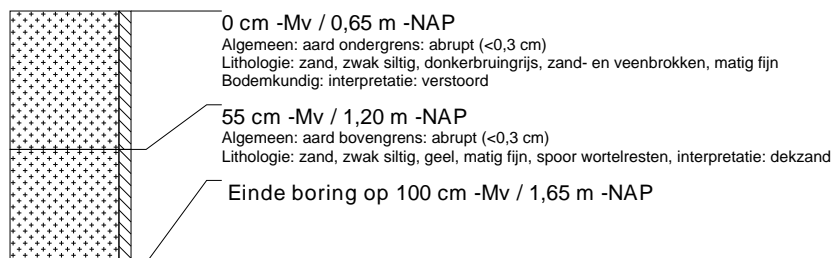
boring: OPSM-4

beschrijver: MK/DB, datum: 19-11-2013, X: 199.408, Y: 559.451, hoogte: -0,57, referentievlak: Normaal Amsterdams Peil, methode hoogtebepaling: AHN bestand, boortype: zandguts-2 cm, doel boring: archeologie - verkenning, provincie: Fryslân, gemeente: Opsterland, plaatsnaam: Terwispel, opdrachtgever: Gemeente Opsterland, uitvoerder: RAAP Noord

boring: OPSM-5

beschrijver: MK/DB, datum: 19-11-2013, X: 199.458, Y: 559.456, hoogte: -0,65, referentievlak: Normaal Amsterdams Peil, methode hoogtebepaling: AHN bestand, boortype: zandguts-2 cm, doel boring: archeologie - verkenning, provincie: Fryslân, gemeente: Opsterland, plaatsnaam: Terwispel, opdrachtgever: Gemeente Opsterland, uitvoerder: RAAP Noord

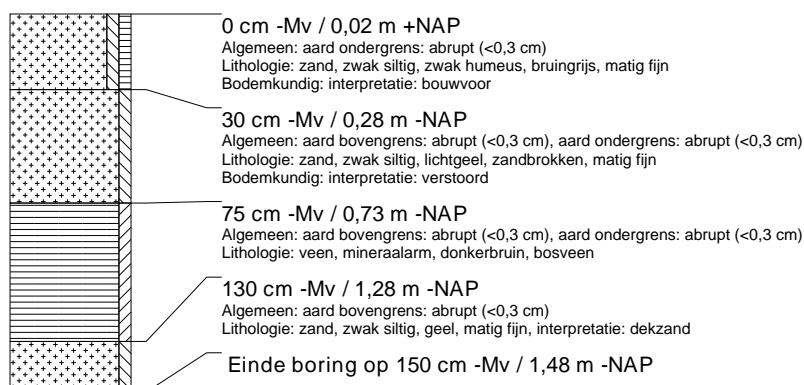
boring: OPSM-6

beschrijver: MK/DB, datum: 19-11-2013, X: 199.434, Y: 559.459, hoogte: -0,83, referentievlak: Normaal Amsterdams Peil, methode hoogtebepaling: AHN bestand, boortype: zandguts-2 cm, doel boring: archeologie - verkenning, provincie: Fryslân, gemeente: Opsterland, plaatsnaam: Terwispel, opdrachtgever: Gemeente Opsterland, uitvoerder: RAAP Noord

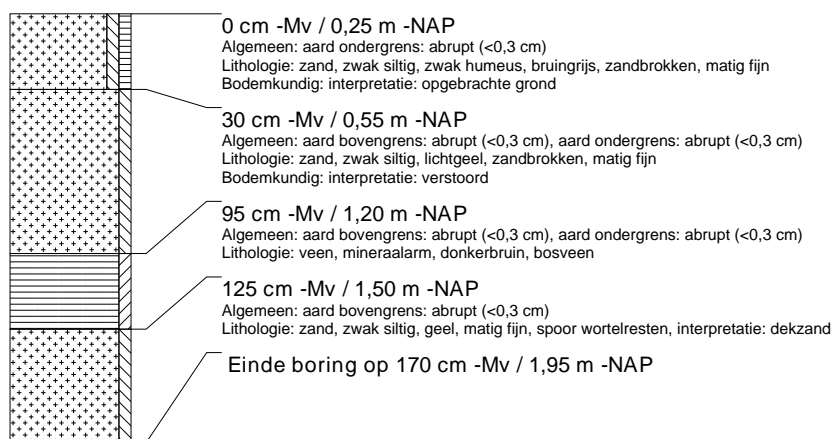
boring: OPSM-7

beschrijver: MK/DB, datum: 19-11-2013, X: 199.422, Y: 559.419, hoogte: 0,02, referentievlak: Normaal Amsterdams Peil, methode hoogtebepaling: AHN bestand, boortype: zandguts-2 cm, doel boring: archeologie - verkenning, provincie: Fryslân, gemeente: Opsterland, plaatsnaam: Terwispe, opdrachtgever: Gemeente Opsterland, uitvoerder: RAAP Noord

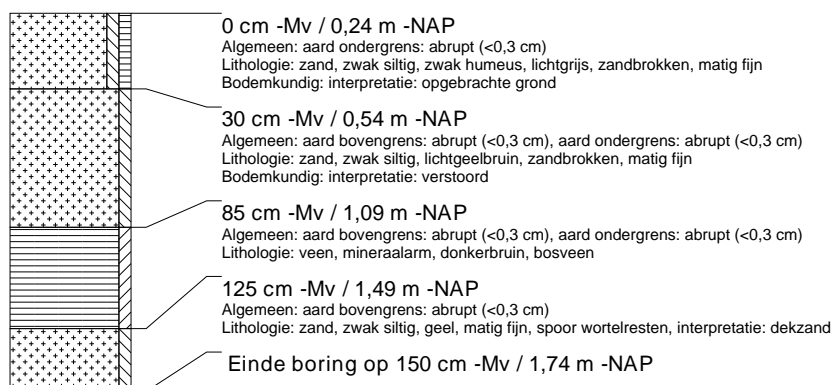
boring: OPSM-8

beschrijver: MK/DB, datum: 19-11-2013, X: 199.402, Y: 559.433, hoogte: -0,25, referentievlak: Normaal Amsterdams Peil, methode hoogtebepaling: AHN bestand, boortype: zandguts-2 cm, doel boring: archeologie - verkenning, provincie: Fryslân, gemeente: Opsterland, plaatsnaam: Terwispe, opdrachtgever: Gemeente Opsterland, uitvoerder: RAAP Noord

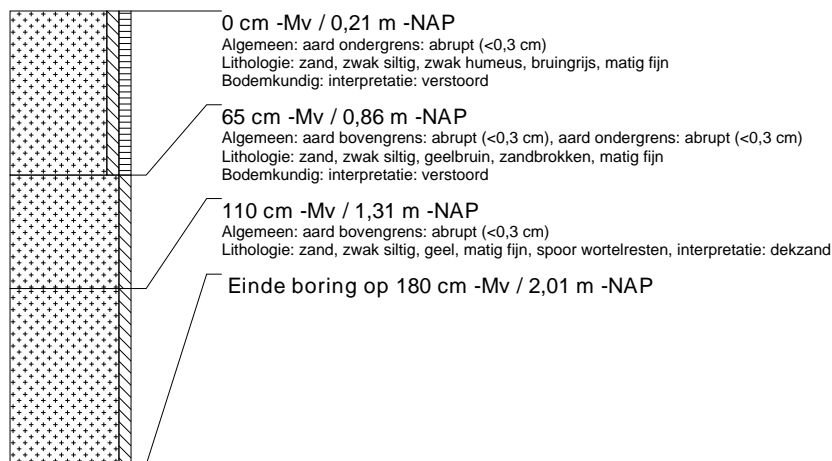
boring: OPSM-9

beschrijver: MK/DB, datum: 19-11-2013, X: 199.382, Y: 559.436, hoogte: -0,24, referentievlak: Normaal Amsterdams Peil, methode hoogtebepaling: AHN bestand, boortype: zandguts-2 cm, doel boring: archeologie - verkenning, provincie: Fryslân, gemeente: Opsterland, plaatsnaam: Terwispe, opdrachtgever: Gemeente Opsterland, uitvoerder: RAAP Noord

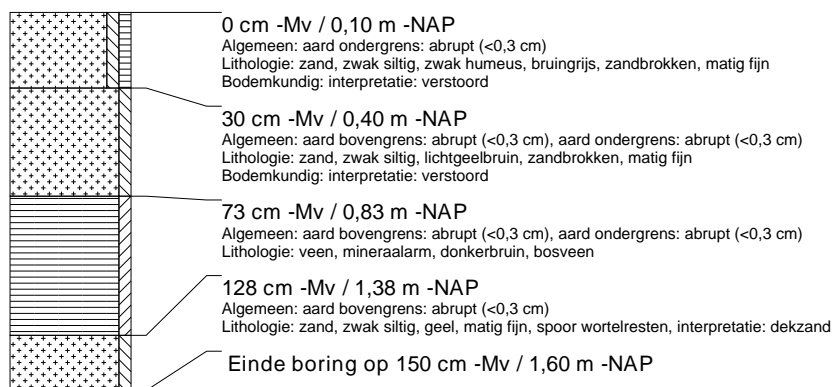
boring: OPSM-10

beschrijver: MK/DB, datum: 19-11-2013, X: 199.359, Y: 559.420, hoogte: -0,21, referentievlak: Normaal Amsterdams Peil, methode hoogtebepaling: AHN bestand, boortype: zandguts-2 cm, doel boring: archeologie - verkenning, provincie: Fryslân, gemeente: Opsterland, plaatsnaam: Terwispel, opdrachtgever: Gemeente Opsterland, uitvoerder: RAAP Noord

boring: OPSM-11

beschrijver: MK/DB, datum: 19-11-2013, X: 199.382, Y: 559.422, hoogte: -0,10, referentievlak: Normaal Amsterdams Peil, methode hoogtebepaling: AHN bestand, boortype: zandguts-2 cm, doel boring: archeologie - verkenning, provincie: Fryslân, gemeente: Opsterland, plaatsnaam: Terwispel, opdrachtgever: Gemeente Opsterland, uitvoerder: RAAP Noord

boring: OPSM-12

beschrijver: MK/DB, datum: 19-11-2013, X: 199.394, Y: 559.415, hoogte: -0,17, referentievlak: Normaal Amsterdams Peil, methode hoogtebepaling: AHN bestand, boortype: zandguts-2 cm, doel boring: archeologie - verkenning, provincie: Fryslân, gemeente: Opsterland, plaatsnaam: Terwispel, opdrachtgever: Gemeente Opsterland, uitvoerder: RAAP Noord

